

Kutadgu Bilig ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te Geçen Astronomik Unsurlardaki İsim Karışıklığı ve Çözüm Teklifi

Name Confusion in Astronomical Elements in Kutadgu Bilig and Divanu
Lugati't-Türk and a Solution Proposal

Hasan Ali Güneş

Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ / Türkiye

e-posta hagunes@nku.edu.tr

orcid [0000-0002-5240-4731](https://orcid.org/0000-0002-5240-4731)

doi [10.54316/dilarastirmalari.1463617](https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.1463617)

Atıf

Citation

Güneş, Hasan Ali (2024).
Kutadgu Bilig ve Dîvânu
Lugâti't-Türk'te Geçen
Astronomik Unsurlardaki
İsim Karışıklığı ve Çözüm
Teklifi. *Dil Araştırmaları*,
35: 259-276.

Başvuru

Submitted

02.04.2024

Revizyon

Revised

04.06.2024

Kabul

Accepted

19.08.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

10.11.2024

Bu makale en az iki hakem
tarafından incelenmiş ve

Öz

Gökyüzü, gezegenler ve yıldızlar tarih boyunca insanlığın merakını cezbetmiş ve pek çok farklı milletin ve medeniyetin sanat eserinde kendilerine yer bulmuştur. Zaman zaman ilah olarak da kabul edilen gök cisimleri, insanlar tarafından hayranlık, korku ve merakla izlenmiştir. Bu merak üzerine yapılan gözlemler zamanla astronomi ve astrolojiyi doğurmuştur.

Türk dilinin iki kadim eseri Kutadgu Bilig ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te de gökyüzü, gezegenler, yıldızlar ve takımyıldızlarla alakalı detaylı gözlemlere ve bilgilere yer verilmiştir. Bu eserler üzerine uzun yıllar boyunca kapsamlı çalışmalar yapan araştırmacıların gökyüzü terimlerine farklı farklı manalar verdikleri bu sebeple de bu terimlerin anlamlarında bir karışıklık olduğu gözlenmektedir.

Bu çalışmada, belirtilen eserlerde yer alan *Karakuş*, *Terazi*, *Bakırsukun*, *Yıldrık*, *Adgır* gibi gezegen, yıldız, takımyıldız isimlerinin günümüzde hangi isimlerle anıldıkları tespit edilerek bu gök cisimlerini adlandırmadaki karışıklık çözülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karakuş, Terazi, Müşteri, Zühre, Merih.

ABSTRACT

The sky, planets and stars have attracted the curiosity of humanity throughout history and have found a place in the works of art of many different nations and civilizations. Celestial bodies, sometimes accepted as gods, have been watched by people with

makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

admiration, fear and curiosity. Observations made on this curiosity gave birth to astronomy and astrology over time.

Detailed observations and information about the sky, planets, stars and constellations are included in Kutadgu Bilig and Divanu Lugati't-Türk, two ancient works of the Turkish language. It is observed that researchers who have conducted comprehensive studies on these works for many years have given different meanings to sky terms, and therefore there is confusion in the meanings of these terms.

In this study, the confusion in naming these celestial bodies will be tried to be resolved by determining the names by which planets, stars and constellations such as *Karakuş*, *Terazi*, *Bakırsukun*, *Yıldırık*, *Adgır* in these works are called today.

Keywords: Karakuş, Libra, Jupiter, Venus, Mars.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Kutadgu Bilig and Divânu Lugâti't-Türk are among the most important and oldest works of the Turkish language. These works, which are very important sources of Turkish language and culture, have attracted the attention of many researchers since the day they were discovered and have been the subject of hundreds of studies. The subject of this study is the naming of celestial entities such as planets, stars and constellations in these works.

Problem: Although researchers have shed light on many issues, they have not been able to reach a consensus on the content of the celestial beings in these works, so confusion has arisen regarding the meaning of celestial terms. The purpose of this article is to eliminate confusion in the naming of these celestial beings.

Methodology: In this article, previously valuable studies have been reviewed, how researchers named celestial terms, and the source and technique of these namings were mentioned. Thus, the terms on which researchers agree and on which they disagree are revealed.

Since sky terms and descriptions are included in detail in both works, especially in Kutadgu Bilig, it is obvious that it is not possible to solve the confusion regarding celestial terms in these works with only knowledge of language and literature. Based on this, an interdisciplinary study had to be carried out by applying sciences such as geography and astronomy. For example, it can be known that the star mentioned in the work as "Yıldırık", which some researchers call the star "Süheyl, Canopus", cannot be Süheyl/Canopus, by knowing that Canopus is not visible from that city in the northern latitudes where the book was written, that is, by using knowledge of geography and astronomy.

Later, based on the fact that the sky descriptions in Kutadgu Bilig are very realistic, the idea emerged that the poet might have actually written these parts by looking at the sky at that moment. Thanks to computer applications that can be called modern astrolabes, as a result of long efforts and many trials, the sky positions at the time the work was written were created and the descriptions in Kutadgu Bilig were provided.

Thanks to the poet's detailed descriptions of stars, constellations and planets, such as "rising, setting, shifting from top to side...", the real names of planets, stars and zodiac signs on which no consensus could be established could be determined through these sky maps.

Findings: The most important finding about the works in this study is that the name "Karakuş" is not Libra or Jupiter; It is actually the planet Venus. It is understood that the confusion was largely caused by the expression "Libra star" given by Mahmud of Kashgar for Karakuş.

A similar situation has been confirmed by sky maps, and the word Erentüz/Erentiz, which means both Gemini and Jupiter, is actually just Gemini. It is understood that the naming of the planet Mars, which is known by names such as Bakırsukun/Bakırsokım/Kürüd, is also accurate.

It has been concluded that Yıldırık and Adgır stars are separate stars and their real meanings are Procyon / Öncü and Sirius / Akyıldız.

All these aside, the most important issue that emerges from this study is the greatness of Yusuf Has Hacib, the author of Kutadgu Bilig. If the poet had not included these sky descriptions in his work in the smallest detail, the real meanings of the planet and star names in his work would never be learned, and researchers would argue endlessly. The poet is so great that he reaches back 1000 years after the completion of the work and ensures the correct meaning of his work.

Results: The celestial terms in these two very important works of the Turkish language were examined, and the real meanings of these terms were determined and confirmed by using the information obtained here together with the knowledge of geography and astronomy. Thus, the name confusion that existed in these works was eliminated.

0. Giriş

Türk tarihi ve Türk dilinin iki temel eseri Kutadgu Bilig (KB) ve Divânu Lugâti't-Türk'te (DLT) pek çok konu ve kavramın yanı sıra gökyüzünden, gezegenlerden, yıldızlardan ve takımyıldızlardan da bahsedilir. Bu iki eserde yıldız, gezegen ve takımyıldız karşılıkları için verilen ve birbirleriyle çelişen manalar araştırmacıların farklı yorumlar ve açıklamalar getirmesine sebep olmuştur.

Eserlerde geçen kavramları ve araştırmacıların yorumlarını incelemeye geçmeden önce astronomiye dair bazı temel kavramların açıklanmasının gerekli olduğu kanaatindeyiz. Astronomi ve astrolojiye dair temel bir bilgi olmadan eserlerdeki bu kavram karışıklığını çözmek mümkün olmayacaktır.

Gezegen, bir yıldız etrafında belli bir yörünge çevresinde dönen gök cisimleridir. Eski astronomi bilgisine göre ise Dünya evrenin merkezinde olduğu için Güneş ve diğer gezegenlerin Dünya'nın etrafında döndüğüne inanılırdı. Bu gezegenler Dünya'ya yakından uzağa sıralı olarak Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter ve Satürn'dür (Unat 2013: 35). Eski münecimler Güneş'in bir yıldız olduğunun bilincindeydi fakat Güneş de diğer gezegenler gibi burçlar kuşağı üzerinde seyahat ettiği için o da gezegen, seyyâre olarak adlandırılmaktaydı. Bu gezegenler “yedi gezegen, yedi seyyâre, yedi encüm, yedi yıldız, seb'a-i seyyâr” gibi isimlerle de anılmaktaydı (Güneş 2024: 30).

Yine eski münecimler de halk da gezegenlerin yıldız olmadığını bilmekteydi. Buna rağmen halk ağzında bu gezegenler yıldız olarak da adlandırılmaktaydı. Günümüzde bile Venüs için “Seher yıldızı, Tan yıldızı, Akşam yıldızı” gibi isimler kullanılmaktadır (Güneş 2024: 346).

Uranüs, Neptün, Plüton teleskopun icadından sonra keşfedilen, çıplak gözle görülmeyen gök cisimleridir. Bu sebeple de eski eserlerde Uranüs, Neptün ve Plüton'dan bahsedilmez (Güneş 2024: 120).

Yıldız, ısı ve ışık kaynağı olan gök küreleridir. Samanyolu galaksisi üzerinde milyarlarcası bulunmaktadır. Yıldızlar gökyüzünde sabit gibi göründüklerinden “sâbitât” olarak adlandırılırlar fakat esasında onlar da hareket etmektedir. Güneş burçlar kuşağı üzerindeki tam bir dönüşünü bir yılda yaparken sabit yıldızlar 26.000 yılda devirlerini tamamlar. Buna “presesyon” denir (Döşer 2021: 20). Eski

astronomi bilgisine göre Satürn'den sonra “sabit yıldızlar feleği” yer almaktadır (Kurnaz 1995: 306)

Takımyıldız, yıldızların bir araya gelmesiyle oluşan yıldız topluluklarıdır. Bu yıldızlar gerçekte birbirlerinden çok uzak ve bağımsız olsa da iki boyutlu düzlemde birbirlerine yakın görünmektedirler. Takımyıldızların şekilleri insanlar tarafından bazı mitolojik hayvan ve nesnelere benzetilerek akılda kalıcı olmaları sağlanmıştır. Batlamyus 48 takımyıldız listelemiştir. Günümüzde ise modern takımyıldızların sayısı 88'dir (Döşer 2021: 27,34).

Burç, yörünge düzleminin 12 eşit parçaya bölünmesiyle oluşan 30'ar derecelik kısımlardır. Burçların gökyüzündeki farazi yerleri sabittir, değişmez. Eski metinlerde burç kelimesi hem takımyıldız hem de astrolojik burç manasında kullanılmaktadır fakat esasında ikisi farklı şeylerdir. Aslan burcunun gökyüzündeki yeri asla değişmezken Aslan takımyıldızı sürekli bir devir halindedir (Döşer, 2020: 155).

Bu makalede, kadim eserlerimizde yer alan yıldız, takımyıldız ve gezegen isimleri hem müstakil hem bir bütün olarak incelenecek, bu muazzam göksel kürelere dair verilen bilgilerin astronomik olarak tutarlı olup olmadığı tartışılacaktır. Teorik bilgilerin yanı sıra özellikle Kutadgu Bilig'de resmedilen gökyüzü tasvirlerinin astronomik açıdan isabeti üzerinde durulacaktır. Bunu sağlayabilmek için de eserin yazıldığı tarihlerdeki gökyüzü konumları bilgisayar uygulamaları sayesinde hesaplanarak tablolar halinde sunulacaktır.

Bu alanda ve konuda yapılmış dil ve astronomi çalışmaları da incelenecek ve araştırmacıların bu göksel küreleri adlandırmada birleştikleri veya ayrıldıkları noktalar tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece adlandırmada ortaya çıkan farklılıkların sebepleri analiz edilip ilgili yıldız ve gezegenlerin gerçek isimleri belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Karakuş

Türk edebiyatının ana kaynaklarından Kutadgu Bilig ve Divânu Lugâti't-Türk'te (DLT) gezegen, yıldız ve takımyıldız isimlerine farklı bölümlerde tesadüf edilir. Bunlardan biri “kara kuş” olarak karşımıza çıkar:

4888. udıp bardı azrak odundı yana
töpüdin savılmış **bakırsukuna**

(Biraz uykuya daldı, tekrar uyandı. Merih tepeden kenara kaymıştı.)

4889. yana kördi **ülker** savılmış başı
togardın **çadan** kopmuş örlep tuşı

(Tekrar baktı, Ülker'in başı ufka kaymış karşısında şarktan Akrep doğup yükselmişti.) (Çağbayır 2019:361)

6216. usı kelmedi turdı baktı yana
kör **ülker** savılmış uçukmuş tüne

(Uykusu gelmedi, kalktı, tekrar baktı. Ülker yıldızı aşağı kaymış ve gece sonuna yaklaşmıştı.)

6218. yatıp bardı azrak odındı turup
yaşıl kökke baktı yokaru körüp

(Biraz yattı, uyudu. Uyanıp kalktı, başını kaldırıp gökyüzüne baktı.)

6219. togardın **kara kuş** kopup örledi
yağı ot kötürmiş teg ot yıldıradı

(Doğudan Karakuş çıktı, yükseldi. Düşman ateş taşırılmış gibi ateş parladı.)

6220. yetiken kötürdi yana baş örü
tünitti yana **yıldırık adgır** naru

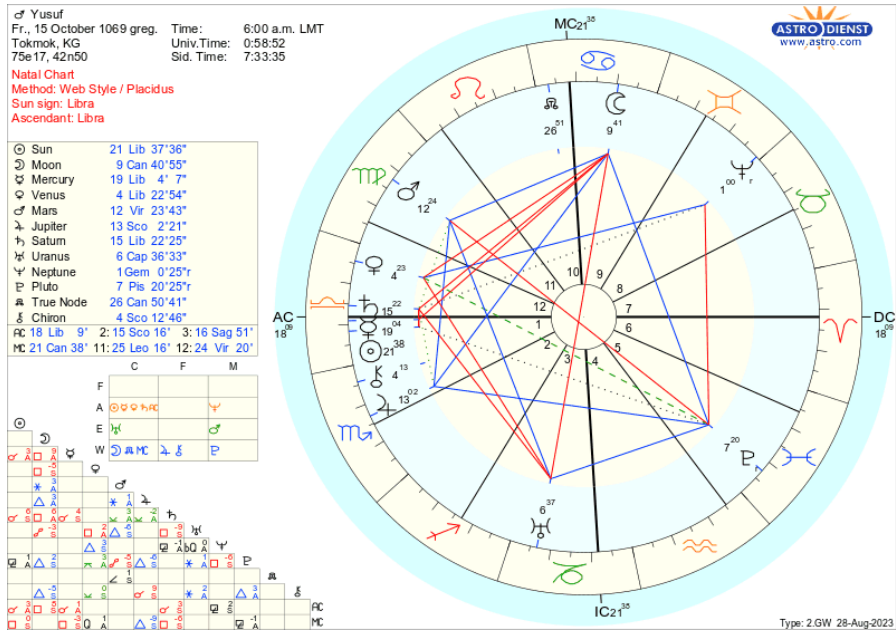
(Yedikardeşler başını yukarı kaldırdı. Yıldırık Aygır burcuna doğru eğildi.)

6221. **erentiz** başı endi yerke yaguk
yaşık baş kötürdi yüz açtı yaruk

(İkizlerin başı ufka kadar indi. Güneş başını kaldırdı ve parlak yüzünü açtı.) (Çağbayır 2019: 433)

Öncelikle Kutadgu Bilig'deki beyitleri inceleyelim. Beyitlerden anlaşıldığı üzere bir gökyüzü tasviri yapılmaktadır. Kahramanımız gece yatağa yatar fakat uyku tutmayınca aralıklı olarak gökyüzüne bakar ve çeşitli yıldızları görür. Buradaki yıldızları daha iyi anlayabilmek, görebilmek için eserin yazıldığı tarih aralığındaki gökyüzü konumları araştırıldı. Girilen yer, tarih ve saat aralığında gezegen ve yıldızların o bölgede nasıl görüldüğünü tespit edebilen bir bilgisayar uygulaması sayesinde eserin yazıldığı yer ve tarihte yani 1069-1070 tarihleri arasında bugün Tokmok olarak bilinen Balasagun şehrinde "*natal harita*" olarak da bilinen gökyüzü haritası oluşturulmaya çalışıldı. Şairin verdiği yıldızların doğup batmasına göre çeşitli denemelerden sonra 15 Ekim 1069 tarihli göksel harita çıkarıldı. Aşağıdaki haritada AC (ascendant) doğu ufkunu, DC (descendant) batı ufkunu, MC göğün tepe noktasını ve güney yönünü ifade eder. Haritada Terazi burcu yükselmekte, yani doğmakta, Koç burcu ise alçalmakta, batmaktadır.

Harita 1. 15 Ekim 1069 tarihli gökyüzü haritası (astro.com, 2024)

4888. beyitte şair Merih yani Mars'ın tepeden yana kaydığını ifade etmişti. Haritaya baktığımızda Mars (♂ sembolü ile gösterilir) Başak burcunda ve göğün tepesine doğru yükselmekte. Yani şairin tepeden yana kaymıştı ifadesi harita ile tutarlı. Sonraki beyitte “Tekrar baktı, Ülker’in başı ufka kaymış karşısında şarktan Akrep doğup yükselmişti.” ifadesi mevcuttur. Ülker, Boğa takımyıldızı üzerinde yer alır. O dönem için yaklaşık 15 derece Boğa burcunda (♉) konumdadır. Haritaya baktığımızda Boğa burcu batmakta, doğudan ise Akrep (♏) yükselmek üzere dir.

Mesnevinin ilerleyen bölümlerinde yine bir gökyüzü tasviri bulunmaktadır. 6216. beyitte Ülker batmak üzere ve gecenin sonu yaklaşmaktadır. Sonraki beyitte “yaşıl kökke baktı” ifadesiyle havanın aydınlanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Haritaya bakıldığında gerçekten de Güneş'in (☉) ufku hemen altında olduğu görülebilir.

Sonraki beyitte “Doğudan Karakuş çıktı, yükseldi” ifadesi yer alır. Haritada yükselmekte olan burç Terazi (♎) yükselen gezegen ise Venüs'tür (♀). Satürn ve Merkür de Güneş'ten önce doğmakta fakat Güneş'e çok yakın oldukları için onları gözlemlemek pek mümkün değildir. “Karakuş” ile kastedilenin Terazi takımyıldızı olması da mümkün değildir. Nitekim Güneş ufka yakın, hava aydınlanmak üzere, Terazi takımyıldızı çok parlak yıldızlar barındırmaz. Bu sebeple Terazi takımyıldızının sabaha karşı görünmesi pek olası değildir.

Eserin farklı bir bölümünde yine bir gökyüzü tasviri vardır, burada sabaha karşı doğan Erentiz yani İkizler takımyıldızından yola çıkarak 15 Haziran tarihli bir gökyüzü haritası çıkarıldı.

5675. baka kördi öndün kara kuş togup
kopa keldi yerdin yalın teg bolup

(Baktı ve gördü ki önce Kara kuş yıldızı doğdu, alev gibi yerden yükselmeye başladı.)

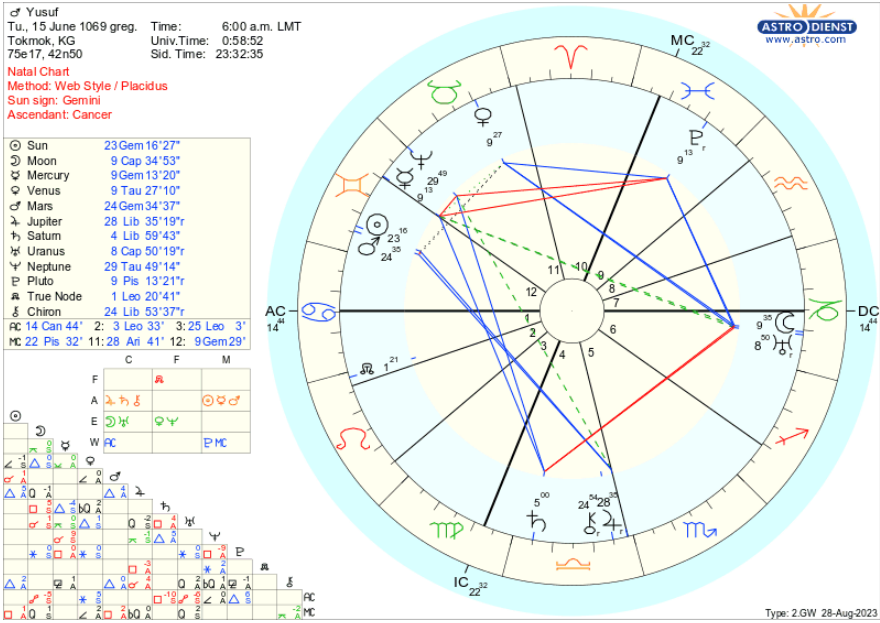
5676. yarudi basa yıldırık adgır bile
tizildi erentiz özin belgüle

(Sonra Akyıldız ile Demirkazık yıldızları parladı, Erendiz katıldı. Bu yıldızları kendin belirle.)

5678. kötürdi yaşık baktı maşrık tapa
körür agdı yerdin yokarı kopa

(Başını kaldırdı ve doğuya doğru baktı, güneşin yerden koparak yükselmeye başladığını gördü.) (Çağbayır 2019: 404)

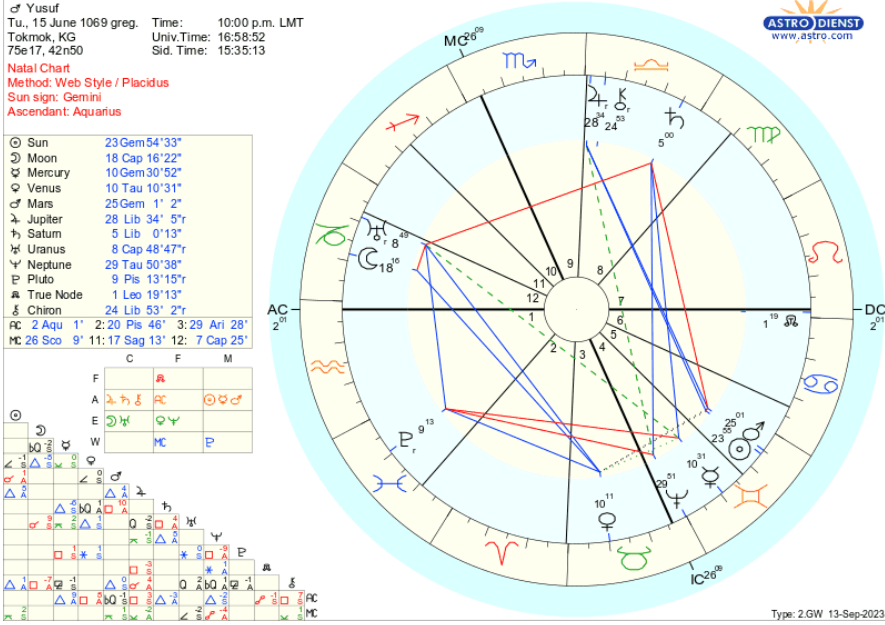
Harita 2. 15 Haziran 1069 tarihli gökyüzü haritası (gündüz)

Esere göre önce Karakuş yıldızı doğmakta, sonra İkizler yükselmektedir. Haritaya baktığımızda Venüs Boğa burcunda ilerlemektedir. Hemen ardından İkizler takımıyıldızı gelir. Neptün (♆) ve Merkür (♃) de haritada Güneş'ten önce doğmakta fakat Neptün çıplak gözle görülmemektedir. Merkür de Güneş'e çok yakın olduğundan görünmez. DLT'de Karakuş için Mizan yıldızı ve Müşteri karşılığı verilmekteydi. Haritaya bakıldığında Terazi ve Jüpiter göğün en alt "Ayak ucu, IC" denilen noktasında yer almaktadır. Bu gezegenler ufuk çizgisinin (AC-DC hattı) altında kaldıklarından bunların o an görünmesi imkânsızdır. Dolayısıyla burada Karakuş ile kastedilen yine sadece Venüs olabilir.

Haritada Terazi burcundaki Satürn (♄) ve Jüpiter (♃) geceleyin yani Güneş battıktan sonra gözlemlenebilirler, fakat bu durumda Kutadgu Bilig'deki gökyüzü tasvirini geçersiz kalmaktadır. Daha iyi anlaşılması için 15 Haziran 1069, saat 22:00'de bir harita oluşturalım:

Harita 3. 15 Haziran 1069 gökyüzü haritası (gece) (astro.com, 2024)

Görüldüğü gibi Satürn ve Jüpiter Terazi burcunda, fakat Güneş, Venüs ve İkizler takımıydı ufkun altında kaldı. Yani bunlar artık görünmezler. Hâlbuki Kutadgu Bilig'de önce Karakuş, sonra İkizler takımıydı ve en son da Güneş doğmaktaydı. Kutadgu Bilig'de verilen bütün gökyüzü tasvirleri astronomik olarak tutarlıdır. Bu sebeple Karakuş'un Terazi veya Jüpiter değil Venüs olduğu anlaşılmaktadır.

Aytaç çalışmasında Karakuş'un Orion/Avcı takımıydı olduğunu ifade eder. Yine Avcı takımıydının "gökyüzünün alıcı kuşu" olduğunu iddia eder fakat bu iddiasına bir kaynak göstermez (Aytaç 2020: 232). Gökyüzünde kuş suretinde Kartal/Aquila, Kuğu/Cygnus, Karga/Corvus gibi takımıydılar varsa da Avcı/Orion onlardan biri değildir. Nitekim Avcı, Yunan mitolojisinde Denizler Tanrısı Poseidon'un dev oğludur. Araplar ise Avcı'yı acımasız bir Avcı olmasından dolayı Cebbâr olarak tanımlar. Avcı tüm mitolojilerde bir insan suretinde tasvir edilir (Pultar 2007: 50, 56, 78).

Karakuş'un Avcı/Orion olamayacağına bir diğer sebep ise Kutadgu Bilig'de tasvir edilen ve yukarıda verilen 15 Ekim 1069 06:00 tarih ve saatli gökyüzü haritasıdır.

6216, 6219 ve 6221 "Uykusu gelmedi, kalktı, tekrar baktı. Ülker yıldızı aşağı kaymış ve gece sonuna yaklaşmıştı. Doğudan Karakuş çıktı, yükseldi. Düşman

ateş taşırımı gibi ateş parladı. İkizlerin başı ufka kadar indi. Güneş başını kaldırdı ve parlak yüzünü açtı.” (Çağbayır 2019: 433)

Karakuş doğudan yeni doğmuşken İkizler batmak üzeredir. Yani Karakuş ile İkizler karşıt durumdadır. İkizler ve Avcı takımıyıldızları birbirine çok yakındır, Avcı İkizler'in hemen altındadır. Dolayısıyla Karakuş, Avcı ile de karşıt durumdadır. Biri yükselirken biri batmaktadır, yani Karakuş Avcı olamaz.

5675, 5676 ve 5678 numaralı “*Baktı ve gördü ki önce Kara kuş yıldızı doğdu, alev gibi yerden yükselmeye başladı. Sonra Akyıldız ile Demirkazık yıldızları parladı, Erendiz katıldı. Bu yıldızları kendin belirle. Başını kaldırdı ve doğuya doğru baktı, güneşin yerden koparak yükselmeye başladığını gördü.*” (Çağbayır 2019: 404) beyitlerden yola çıkarak oluşturduğumuz 15 Haziran 1069 tarihli haritaya bakıldığında ise Karakuş, İkizler ve Güneş'in peş peşe doğdukları görülmektedir. Yani Karakuş İkizler ve Avcı'ya yakındır. İkizler, Avcı, Boğa takımıyıldızları sabit yıldızlardan oluştuğu için birbirlerine karşı konumları asla değişmez. Eserin yazıldığı 1069-1070 tarihinde de İkizler ve Avcı birlikteydi, yaklaşık 1000 yıl sonra bugün de birlikteler.

Karakuş'un gökyüzünde değişen durumu, onun bir dönem İkizler'e karşıt, bir dönem İkizler ile çok yakın olması onun bir sabit yıldız veya takımıyıldız değil, gezegen olduğunu ispat etmektedir. Bu aynı zamanda Karakuş isminin Mizan, Terazi takımıyıldızı manası taşımadığını da göstermektedir.

DLT'de de yıldızlar, gezegenler ve burçlar hakkında bilgiler bulmak mümkündür. Eserde Karakuş maddesi için “karakuş (*Gypaetus barbatus*)” karşılığı verilmiştir. Yani akbabagillerden bir kuş. İkinci olarak ise “yıldızlardan Müşteri (Jüpiter). Tan attığı zaman çıkar. Ona Karakuş Yılduz da denir” karşılığı verilir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2020: 443). Karakuş için *kartal* ve *tavşancıl* da denir (Civelek 2008: 92-93)

Yıldızlardan daha doğru ifadeyle gezegenlerden Jüpiter, tan attığı zaman çıkmaz. Jüpiter'in tan attığı zaman çıkması için yani Güneş'ten biraz önce görünebilmesi için Güneş'ten önce doğması gerekir. Jüpiter ağır hareket eden bir gezegendir. Bir burçta bir yıl kalır. Tüm burçları on iki yılda dolaşır. Güneş Jüpiter'e göre daha hızlıdır, bir burcu otuz günde geçer (Döşer 2020: 79). Dolayısıyla Jüpiter'in Güneş'ten biraz önce doğduğu zamanlar çok kısıtlıdır. Örneğin içinde olduğumuz dönemde (Mayıs 2024-Mayıs 2025) Jüpiter İkizler burcunda yolculuk etmektedir. Jüpiter'in sabah görünebilmesi için Güneş'in Yengeç veya Aslan burcunda olması gerekir. Güneş ilerlemeye devam ettikçe Jüpiter artık görünmez olur. Dolayısıyla Jüpiter'i gündüz değil gece gözlemlemek daha kolaydır.

Buna karşılık Venüs, Güneş'e çok yakındır. Bu yüzden gece gözlenemez. Sabah Güneş doğmadan önce ya da akşam Güneş battıktan hemen sonra gözlenebilir. Bu yüzden Venüs'e sabah görüldüğü zamanlar için *Seher Yıldızı*, *Tan Yıldızı*; akşam görüldüğü zamanlar içinse *Akşam Yıldızı* gibi isimler verilmiştir. Kaşgarlı'nın “Tan attığı zaman çıkar” ifadesiyle kastettiği Jüpiter değil Venüs olmalıdır. Kaşgarlı'nın burada Müşteri/Jüpiter ile Zühre/Venüs'ü birbirine karıştırması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim yukarıda verilen gökyüzü haritalarının hepsinde

Jüpiter (sembolü ♃) istisnasız olarak Güneş'ten sonra doğacaktır. Jüpiter Güneş ışığı altında görünmeyeceği için bahsedilen gezegen Jüpiter de olamaz. Dolayısıyla Karakuş ifadesi için Venüs karşılığı daha mantıklı bir seçenek olmaktadır.

Yine DLT'de *yulduz* için “yıldız. Genel bir isimdir. Sonra birbirinden ayrılır. Erentüz Müşteri (Jüpiter). Karakuş Mizan yıldızı (Terazi burcu). Ülker Ülker. Yetigen Büyükeyi. Temür kazuk Kutup Yıldızı. Bakır Sokım Merih” karşılığı verilir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2020: 365-366).

Kaşgarlı Mahmud'un burada Karakuş için “Mizan Yıldızı” karşılığı dikkat çekmektedir. Mizan; Terazi burcu, Terazi takımyıldızıdır fakat *Mizan Yıldızı* ifadesi başka bir kavramı karşılamaktadır. Venüs, astrolojide Boğa ve Terazi burçlarının yöneticisidir. Diğer bir ifade ile Boğa ve Terazi Venüs'ün evleridir. Kaşgarlı'nın bahsettiği “Mizan yıldızı” ifadesi “Terazi burcunun yıldızı/gezegeni” yani onun yöneticisi olan gezegen manasında olmalıdır. Zaten Kaşgarlı ifadesinde gezegen ve yıldızlardan bahsetmektedir, burçlardan değil.

Sir Gerard Clauson da *kara kuş* için kelimeye KB'de rastlandığını, bu sözcük için Jüpiter karşılığı verildiğini ancak bu manaya dair tek tanığın Kaşgarlı olduğunu, kelimeye başka bir yerde bu anlamın verildiğini görmediğini, Özbek ve Osmanlı Türkçesinde bu mananın Arapça “müşteri” kelimesiyle karşılandığını söyler (Clauson 1964: 357, 361, 365).

Kara kuş'un yine Müşteri gezegeni olduğu, “Mizan yıldızı” ifadesinin ise gökyüzünde gün ve gecenin mizanını düzenlemekte olduğuna dair çalışmalar da mevcuttur (Kabadayı 2007: 110). Ancak ne astronomik ne de astrolojik olarak Jüpiter gezegeninin böyle bir denge verici özelliği vardır. Gündüz ve geceyi tayin eden bir gezegen/ yıldızdan söz edilecekse bu ancak Güneş olabilir.

Toprak da çalışmasında Karakuş'un Jüpiter gezegeni olduğunu belirtir. Ayrıca Çin astrolojisinin Jüpiter'in on iki yıllık hareketi üzerine kurulduğunu ifade eder (Toprak 2004: 22). Jüpiter'in burçlar kuşağı üzerindeki bir turunun on iki yıl olduğu doğrudur fakat Karakuş, Jüpiter gezegeni değildir.

Mizan yıldızının Avcı takımyıldızının bir parçası olduğuna dair bir iddia da mevcuttur. Aytaç çalışmasında “DLT'de geçen ‘Terazi yıldızı’ açıklaması Terazi burcu olarak yorumlanmıştır, ancak burçlar gerçekte var olmayan hayali dilimlerdir. Gerçekte var olmadıkları için de gökyüzünde görülmezler.” beyanında bulunur. Devamında ise Terazi yıldızının Terazi burcuyla ilgisi olmadığını, halk inanışında bir avcıdan kaçan üç geyiğin göğe çıkarak Terazi yıldızını oluşturduğuna sıklıkla rastlandığını ifade eder. Üç geyik, üç dağ keçisi gibi benzetmelerle anılan bu yıldızların Avcı takımyıldızı içinde yer aldığına, bunların terazinin kefeleri gibi durmaları sebebiyle bu yıldızlara “Terazi yıldızı” adı verildiğini öne sürer (Aytaç 2019: 115-116).

Öncelikle Avcı takımyıldızı ile Terazi takımyıldızının bir alakası yoktur. Avcı takımyıldızında üç geyik veya üç dağ keçisi ile alaka kurulan yıldızlar da yoktur. Aytaç bu iddiasına bir kaynak da göstermemiştir. Aynı çalışmada “Kazaklarda da

çoğunlukla kış günleri tan vaktine yakın görülen Tarazi yıldızı bilinmektedir.” denilmektedir (Aytaç 2019: 116). Avcı takımıyıldızı kış aylarında akşam vakitlerinde görünür. Sabaha karşı batar. Eğer iddia edildiği gibi Terazi yıldızı, üç geyik, üç dağ keçisi denen yıldızlar Avcı takımıyıldızında yer alsaydı bunlar kış sabahları değil akşam görünürdü. Üstelik yıldızların pek çoğu Güneş ışıkları görülmeye, hava aydınlanmaya başladığı anda kaybolur. Sirius/Akyıldız, Canopus gibi en parlak birkaçı hariç yıldızları tan vakti gözlemlemek mümkün değildir. Zaten Aytaç’ın referans gösterdiği sözlükte “Çoğunlukla kış günleri tan vaktine yakın görülen yıldız, terazi yıldızı.” İfadesi yer almaktadır (Koç, Bayniyazov ve Başkapan 2003: 521). Burada da görüldüğü gibi “Terazi yıldızı” üç yıldız değil tek bir yıldız karşılamaktadır. Burçların farazi dilimler olduğu da doğrudur fakat eski metinlerde burç kelimesi hem bu farazi dilimleri hem de o dilim içinde yer alan takımıyıldızı karşılamaktadır. Yani bir eserde “Terazi burcu” ibaresi yer alıyorsa bu hem Terazi burcu hem de Terazi takımıyıldızı manasını taşımaktadır.

Meseleye farklı bir açıdan daha bakmak da mümkündür. Eğer Kaşgarlı hatasız olarak Karakuş için Müşteri/Jüpiter; daha sonra da “Mizan yıldızı” ifadesi ile Terazi burcu karşılığını verdiyse Karakuş kelimesi hem Jüpiter hem de Terazi burcu manasına gelir ki bazı araştırmacılar da bunu savunur (Ögel 2020: 267). Fakat burada ciddi bir ikilem ortaya çıkar: Karakuş neden ve nasıl hem bir gezegen hem de bir burç olabilir? Kaşgarlı Erentüz için Müşteri karşılığını vermekte, Karakuş için de Müşteri demekte fakat devamında “Tan attığı zaman çıkar” diyerek not da düşmektedir. Bununla beraber Kaşgarlı’nın Erentüz için Mizan karşılığı verdiğini asla görmemekteyiz. Dolayısıyla Erentüz’ün Mizan ile bir alakası kurulamamaktadır.

Kaşgarlı Mahmud, “çeş” yani firuze maddesine Karakuş ile alakalı bir şiir örneği vermektedir:

çeş firuze rengi. Şiir:

yarattı yeşil çeş

savurdu ürün kaş

tizildi Kara Kuş

tün kün ü.ze yörgeñü.r

Göğü tasvir ederek diyor ki Yüce Allah göğü firuze yeşilliğinde yarattı.

Yıldızları da yeşim gibi üzerine serpti. Onlar (yeşim) yüzükte kullanılan beyaz

taşlardır. Ondan Mizan yıldızı dizildi, onlar Türklerin Kara Kuş dediği

yıldızlardır. Gündüzle gece birbiri üzerine dönerler. (Ercilasun ve Akkoyunlu

2020: 143-144).

Kaşgarlı, Kara kuş için *Mizan yıldızı* açıklaması yapar. Burada Kaşgarlı’nın *Mizan yıldızı* ile kastettiği Mizan burcunun yıldızıdır, yani Mizan/Terazi burcunun yönetici gezegeni Venüs. Üstelik Venüs’ün hâkim olduğu renk yeşil, taş ise firuzedir. Dolayısıyla burada Kaşgarlı’nın bahsettiği gezegenin Venüs olduğu açıktır.

Kara kuş isminin Venüs olduğuna başka bir tanık ise Irk Bitig isimli eserdir. Burada ilk falda Güneş’ten, ikinci falda Merkür’den bahsedilir. Üçüncü falda ise

“Altın kanatlı kara kuşum” ifadesi yer alır (Yıldırım 2017: 33). Nitekim Merkür ve Venüs, sırasıyla Güneş’e en yakın iki gezegendir.

Venüs’e Karakuş adının verilmesinin sebebi Altay Türklerine ait inanış olabilir. İnanışa göre Ülgen yaratıcı tanrıdır ve Karakuş da onun oğullarından biridir. Altayların ve Mundusların koruyucusudur. Şor Türklerine göre ise Ülgen gökyüzünde iyilik ve canlılık başlatılan tanrının adıdır. Ülgen uzun sakallı, kamçısından yıldırımlar çaktıran bir ihtiyar olarak tasavvur edilir (Dilek 2021: 458, 862-863). Özellikle Şor Türklerinin Ülgen tanımı, Yunanların Zeus inancına benzerlik gösterir.

Venüs’e eski Türklerin bir tanrı ismi olan Karakuş’u vermesi doğaldır. Nitekim Antik Roma ve Yunan medeniyetleri de gezegenleri tanrılar olarak kabul etmiş ve gezegenlere tanrıların adlarını vermişlerdir. Yunan’da Hermes, Afrodite, Apollon, Ares, Zeus, Kronos olan tanrılar Roma’da; Merkür, Venüs, Sol, Mars, Jüpiter, Satürn olarak yer alır ve bugün astronomi literatüründe de gezegenler bu isimlerle bilinir. Hatta sonradan keşfedilen gezegenlerde de Roma tanrılarından isim verme geleneği bozulmamış ve gezegenlere Uranüs (Uranos, Kronos’un babası), Neptün (Poseidon, Denizler Tanrısı, Zeus’un kardeşi) ve Plütön (Hades, Yeraltı Tanrısı, Zeus’un kardeşi) isimleri verilmiştir (Unat 2013: 194) (Rosenberg 2017: 33).

2. Bakırsukun/Bakır Sokım

Bu isim hem Kutadgu Bilig hem DLT’de geçmekte ve ikisinde de Merih yani Mars karşılığı verilmektedir.

4888. udıp bardı azrak odundı yana
töpüdin savılmış **bakırsukuna**

(Biraz uykuya daldı, tekrar uyandı. Merih tepeden kenara kaymıştı.)

4889. yana kördi **ülker** savılmış başı
togardın **çadan** kopmuş örlep tuşı

(Tekrar baktı, Ülker’in başı ufka kaymış karşısında şarktan Akrep doğup yükselmişti.) (Çağbayır 2019: 361)

“**Bakır Sokım** Merih’in (Mars) adı. Kırmızılığı ona (bakıra) benzetilir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2020: 171).

“**Sokım** çam kozası şeklinde olup içi oyulan ve üç tarafından delik açılan tahta parçasının adı. Oka takılır ve ıslık gibi ses çıkarır. Buradan Merih yıldızına da Bakır Sokım adı verilir.”

“**yulduz** yıldız. Genel bir isimdir Sonra birbirinden ayrılır... **Bakır Sokım** Merih.” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2020: 365-366)

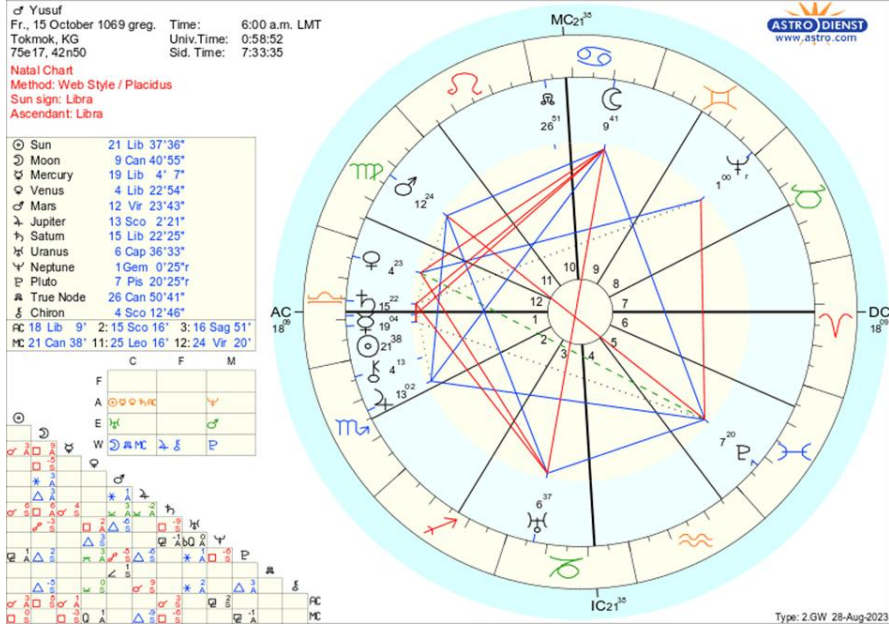
Yukarıda verilen ilk haritaya bakılacak olursa Mars’ın gökyüzünün tepe noktasının biraz aşağısında olduğu, yani “tepeden kenara kaydığı” görülecektir.

Aytaç, bazı sözlüklerdeki “bakırsagan” kelimesinin Boğa takımyıldızı içindeki Deberân yıldızı açıklamasından yola çıkarak kelimenin Deberan yıldızı olduğuna kanaat getirmiştir. Kutadgu Bilig’de Bakırsukun dolayısıyla Boğa burcu batarken Akrep burcunun doğduğuna, bunlar karşı karşıya burçlar olduğu için de verdiği bilginin astronomik olarak tutarlı olduğunu belirtir (Aytaç 2019: 117).

Öncelikle Kutadgu Bilig ve DLT’de kelime “bakırsukun” veya “bakır sokım” olarak geçmektedir. Aytaç sözlüklerden bularak yola çıktığı “bakırsagan” kelimesi ile bakırsukun/bakır sokım kelimeleri arasındaki benzerlik ve farklara değinmemektedir. Bakırsagan yıldızı ile bakırsukun kelimeleri farklı kelimeler dolayısıyla bunlar farklı birer yıldız veya gezegen olabilir mi? Bunun cevabı çalışmada bulunmamaktadır. Ayrıca Kutadgu Bilig’de Bakırsukun için “batıyor” değil “tepeden kenara kaymıştı” ibaresi bulunmaktadır.

Haritada Ülker batmak üzeredir. Deberan yani Aldebaran yıldızı ise yaklaşık 10 derece daha yukarıda İkizler burcu girişine yakındır.

Harita 4. 15 Ekim 1069 tarihli gökyüzü haritası (astro.com, 2024)

Yine Kaşgarlı “**Bakır sokım Merih**’in (Mars) adı. Kırmızılığı ona (bakıra) benzetilir.” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2020: 155) ifadesini kullanmaktadır. Görüldüğü gibi Kaşgarlı “Bakır sokım” için sadece Merih karşılığı vermekle kalmaz, gezegenin kırmızılığının da bu adı almasına sebep olduğunu açıkça belirtir. Nitekim Mars, tarih boyunca “Kızıl Gezegen” olarak tasvir edilmiştir.

3. Yıldırık Adgır

Kutadgu Bilig’de geçen bir diğer yıldız ismi de Yıldırık Adgır’dır.

6216-6221. “Uykusu gelmedi, kalktı, tekrar baktı. Ülker yıldızı aşağı kaymış ve gece sonuna yaklaşmıştı. Biraz yattı, uyudu. Uyanıp kalktı, başını kaldırıp gökyüzüne baktı. Doğudan Karakuş çıktı, yükseldi. Düşman ateş taşımış gibi ateş parladı. Yedikardeşler başını yukarı kaldırdı. Yıldırık Aygır burcuna doğru eğildi. İkizlerin başı ufka kadar indi. Güneş başını kaldırdı ve parlak yüzünü açtı.” (Çağbayır 2019: 433).

5675, 5676, 5678. “Baktı ve gördü ki önce Kara kuş yıldızı doğdu, alev gibi yerden yükselmeye başladı. Sonra Akyıldız ile Demirkazık yıldızları parladı, Erendiz katıldı. Bu yıldızları kendin belirle. Başını kaldırdı ve doğuya doğru baktı, güneşin yerden koparak yükselmeye başladığını gördü.” (Çağbayır 2019: 404).

Çağbayır, dipnotunda *Adgır* için “Bir çift yıldızlardan (Akyıldız/ Sirius-A) gökyüzünün en parlak yıldızı, Yıldırık (Demirkazık / Şıra/ Sirius-B) ise kütleli Güneş’e eş olup beyaz cüceler içinde kütleli en büyük olanlardan biridir...” açıklaması yapar (Çağbayır 2019: 433).

Arat ise beyitleri “Yedi-Kardeşler başını yukarı kaldırdı; Yıldırık yıldızı Aygır burcuna doğru eğildi.” şeklinde çevirir (Arat 1991: 445). Mustafa Pultar, Yıldırık için *Adgır*, “Süheyl-i Yemâni, Süheyl, Canopus, Suhail” karşılıklarını verir (Pultar 2007: 116). Aytaç ise Yıldırık ve *Adgır* sözcüklerinin iki farklı yıldız karşılıdığını bunlardan ilkinin göğün en parlak yıldızı olan Sirius (Büyük Köpek’in *alfa* yıldızı), ikincisi ise Procyon (Küçük Köpek’in *alfa* yıldızı) olduğunu ifade eder (Aytaç 2019: 117).

Yıldırık ve *Adgır*’ın farklı yıldızlar olduğuna dair ifadelerin ağırlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Çağbayır’ın ifadesiyle Yıldırık, Demirkazık yıldızı olamaz. Nitekim Demirkazık, Polaris, Kutup Yıldızı gibi isimlerle bilinir ve her zaman kuzey yönünde bulunur. Bu sebeple de diğer yıldızlar veya gezegenler gibi doğu ufkundan batıya doğru hareket etmez, doğup batmaz.

Pultar’ın ifade ettiği gibi Yıldırık ve *Adgır*; Süheyl, Canopus yıldızı da olamaz. Canopus veya Süheyl güney yönünde yani göksel ekvatorun güneyinde yer alır ve eserin yazıldığı Orta Asya coğrafyasında veya Türkiye gibi kuzey enlemlerde yer alan ülkelerden bu yıldızın gözlenmesi imkânsızdır.

Kutadgu Bilig’deki *yarudı basa yıldırık adgır bile/ tizildi erentiz özin belgüle* beytinde “yıldırık adgır bile” ifadesiyle Yıldırık ve *Adgır*’ın iki farklı yıldız olduğu vurgulanmaktadır. Beytin ikinci mısrasında ise Erentiz yani İkizler takımıyıldızının katıldığına dikkat çekilmektedir.

Beyitlerde tasvir edilen gökyüzü konumunu düşünürsek İkizler takımıyıldızına yakın iki parlak yıldızdan bahsedildiği ve bu yıldızların İkizler’den önce doğduğu anlaşılmaktadır. Bölgedeki parlak, dikkat çeken yıldızları göz önüne alırsak bunlardan ilk akla geleni, gökyüzünün de en parlak yıldızı olan, Büyük Köpek takımıyıldızının alfa yıldızı Sirius/Akyıldız’dır. İkinci yıldız ise Sirius’un kuzeydoğusunda yer alan, Küçük Köpek takımıyıldızının alfa yıldızı Procyon/Öncü yıldızdır. Bu iki yıldız, Avcı takımıyıldızının omzunda yer alan Betelgeuse yıldızı ile neredeyse bir eşkenar üçgen oluştururlar. Procyon yıldızına

Öncü denmesinin sebebinin de Sirius'tan önce doğması (Pultar, 2007, s. 83) olduğundan Yıldırık için Procyon/Öncü, Adgır için ise Sirius/Akyıldız karşılığının verilmesi isabetli olacaktır. Bu adlandırmaya delil olarak aşağıdaki beyti tekrar incelemek kâfidir:

6220. yetiken kötürdi yana baş örü
tünitti yana **yıldırık adgır** narı

(Yedikardeşler başını yukarı kaldırdı. Yıldırık Adgır burcuna doğru eğildi.) (Çağbayır 2019: 433).

Sabah hava aydınlanmak üzere ve batıda Boğa (♉) ile İkizler burcu (♊) batmaya yakın bir gökyüzü tasvirinde Yıldırık yıldızı Adgır'a doğru eğilmiştir. Yani Adgır ufuk çizgisine daha yakın, Yıldırık ise daha yukarıda yer almaktadır. Buradan yukarıdaki yıldızın Procyon/ Yıldırık/ Öncü; altta, ufuk çizgisine daha yakın olanın Sirius/ Akyıldız/ Adgır yıldızı olduğu daha net anlaşılmaktadır. Nitekim Clauson da bu yıldızın muhtemelen Procyon olduğunu, yıldız adının doğru telaffuzunun ise *parlamak* manasına gelen “yaldırık veya yaldruk” olduğunu ifade eder. (Clauson 1964: 366-367).

Fotoğraf 1. Bir üçgen oluşturan yıldızlardan sol üstteki parlak yıldız Procyon, alttaki parlak yıldız Sirius, sağ üstteki kırmızı yıldız ise Avcı takımyıldızındaki Betelgeuse yıldızdır (wikipedia 02.03.2024)

4. Erentir/Erentüz

İsim karmaşası görülen bir diğer gök terimi de Erentir/Erentüz'dür. Kaşgarlı bu kelime için *Erentüz Müşteri (Jüpiter)* karşılığı verir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2020: 365-366).

Toprak, erentir/ erentüz/ erendend için Clauson'un *İkizler burcu* karşılığını verdiğini söyler (Toprak 2004: 22). Clauson makalesinde, bu makalede de yapıldığı gibi Kutadgu Bilig'deki beyitlere bakarak Erentir'in göksel konumunu tespit etmeye çalışır. Clauson, kelimenin KB'nin farklı nüshalarında *erentir/ erentüz/ erendiz/ erentez* gibi farklı şekillerde yer aldığını, muhtemelen *erentir*'in de *erentüz*'den bozularak ortaya çıktığını dile getirir. Clauson, Kaşgarlı'nın bu sözcük için verdiği "Terazi burcu" karşılığının yanlış olduğunu, gökyüzünün tarif edilen bölgesinde İkizler burcu olduğunu, bunun başka metinlerle de uyduğunu anlatarak kelimenin İkizler burcu manasına gelebileceğine dikkat çeker (Clauson, 1964).

Çalışkan, araştırmasında *Erendiz*'in Jüpiter olduğunu belirtir. Hatta Özdemir'i kaynak göstererek *Erendiz*'in Yunus Emre'de de *Erendiz* şeklinde geçtiğini ifade eder (Çalışkan 2022: 15). Özdemir'in çalışmasına bakıldığında ise şiirde kelimenin *Erendiz* değil *Bircıs* şeklinde geçtiği görülür. Özdemir, Jüpiter için *sâkut* ismini de kullanır (Özdemir 2020: 503-504). *Sâkut; düşen, düşmüş, hükümü ve itibarı kalmamış, değerini yitirmiş* manalarını taşır (Devellioğlu 2008: 1097) (Çağbayır 2017: 4916). En talihli gezegen, *sa'd-i ekber* olarak bilinen Jüpiter için bu sıfatların uygun görülmesi düşünülemez nitekim sözlüklerde *sâkut*'ın Mars/ Merih manası da verilir (Çağbayır 2017: 4916), (Kubbealtı Lugatı: 01.07.2024).

KB'deki beyitlere bakıldığında esasında ortada bir karışıklık olmadığı görülür:

0132. anında basa boldı ikinç onay
bir evde kalır on adın iki ay

(Ondan sonra ikinci olarak Jüpiter gelir, bir burçta on iki ay kalır.)

0139. kozi yazkı yıldız basa ud kelir
eren-tiz kuçık birle sançu yorır

(Koç bahar yıldızıdır, sonra Boğa gelir. Koç ile İkizler dürtüşerek döner.) (Çağbayır 2019: 109)

Görüldüğü gibi Jüpiter için *onay*, İkizler burcu için *eren-tiz* kelimesi kullanılmış ve herhangi bir karışıklığa mahal verilmemiştir. Bununla beraber 139. Beyit açıklamasında yer alan "Koç ile İkizler dürtüşerek döner" ifadesi de hatalıdır. Nitekim ilk mısradan zaten Koç burcu zikredildi, Boğa ve İkizler sırasıyla devam edildiğinde dördüncü sırada Yengeç burcu yer almalıydı.

Erentüz'ün İkizler burcu olup olmadığı KB'deki diğer beyitler ve yukarıda verilen gökyüzü haritalarının karşılaştırılmasıyla daha iyi anlaşılabilir:

6221. **erentiz** başı endi yerke yaguk
yaşık baş kötürdi yüz açtı yaruk

(İkizlerin başı ufka kadar indi. Güneş başını kaldırdı ve parlak yüzünü açtı.) (Çağbayır 2019: 433)

Yukarıdaki beyte ve Harita 1'e bakıldığında İkizler burcunun batmak üzere olduğu görülecektir.

5676. yarudı basa yıldırık adgır bile
tizildi erentiz özin belgüle

(Sonra Akyıldız ile Demirkazık yıldızları parladı, Erendiz katıldı.
Bu yıldızları kendin belirle.)

5678. kötürdi yaşık baktı maşrık tapa
körür agdı yerdin yokarı kopa

(Başını kaldırdı ve doğuya doğru baktı, güneşin yerden koparak
yükselmeye başladığını gördü.) (Çağbayır 2019: 404).

Bu beyitler ve Harita 2 incelendiğinde de İbizler'in yükselmekte yani doğmakta olduğu anlaşılır.

5. Sonuç

Türk dilinin iki mühim eseri Kutadgu Bilig ve Dîvânu Lugâti't-Türk astronomi ve astroloji bilgileri ışığında incelendiğinde özellikle Kutadgu Bilig'de yer alan gökyüzü tasvirlerinin gerçek gökyüzü haritalarıyla birebir uyumlu olduğu görülmektedir. Şairin eseri yazım sürecinde gökyüzünü bizzat gözlemleyerek bu kısımları kaleme alması da kuvvetle muhtemeldir.

Metinden yola çıkarak hazırlanan gökyüzü haritalarından da Karakuş'un Terazi burcu veya Jüpiter değil, Venüs olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır.

DLT'de de Karakuş için verilen "Müşteri" ifadesinin sehven yazılmış olduğu, "Mizan yıldızı" ifadesi ile Mizan yani Terazi burcunun yönetici gezegeni yani Venüs olduğunun vurgulandığı anlaşılmaktadır.

"Bakırsukun" yıldızı için verilen "Merih" veya Mars karşılığının isabetli olduğu gökyüzü haritaları vasıtasıyla teyit edilmiştir.

Erentiz/ Erentüz kelimesinin İbizler takımyıldızını karşıladığı, Terazi burcu veya Jüpiter ile bir alakasının olmadığı, kelimeye yanlış manalar verilmesine Kaşgarlı Mahmud'un sebep olduğu tespit edilmiştir.

Yıldırık ve Adgır yıldızlarının ayrı birer yıldız olduğu ve bunların doğru isimlendirmelerinin de Yıldırık/Procyon/Öncü ve Adgır/Sirius/Akyıldız şeklinde olması gerektiği açıktır.

Son olarak iki müellifin de gökyüzüne meraklı ve astronomiye dair bilgi sahibi oldukları aşikârdır. Özellikle Yusuf Has Hâcib'in anlattığı gezegen ve yıldız konularının eserin bilinen yazım tarihi ile de tutarlı olduğu görülmektedir. Yusuf Has Hâcib yaptığı gökyüzü gözlemlerini tafsilatlı olarak anlatarak eserinde yer verdiği yıldız ve gezegen isimlerinin bugün bile doğru şekilde adlandırılmasını sağlamaktadır. Şair eğer dikkatli, titiz ve astronomi konusunda bu kadar bilgili olmasa aradan geçen bin yıldan sonra eseri yanlış yorumlanabilirdi. Yusuf Has Hâcib, buna müsaade etmeyerek hem eserini muhafaza etmiş hem de büyüklüğünü tekrar göstermiştir.

6. Kaynakça

- ARAT, Reşid Rahmeti (1991). *Kutadgu Bilig*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
e-A= astro.com: <https://www.astro.com/cgi/hk.cgi?nhor=1> (Erişim Tarihi: 01.04.2024)
- AYTAÇ, Ayfer (2019). "Kutadgu Bilig'de Geçen Gök Bilimi Terimlerindeki Karışıklıklar". *Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 114-118
- AYTAÇ, Ayfer (2020). "Kutadgu Bilig ve Dîvânü Lugâti't-Türk'te Geçen Bir Gök Bilimi Terimi: Karakuş". *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı*. (Edt. Ali İhsan Öbek; Yüksel Topaloğlu; Nursel Dinler; Çağrı Özdemir; Seda Çetin). İstanbul: Kesit, 229-233
- BİLGİLİ, Nuray (2022). *Türk Mitolojisinde Fantastik Varlıklar*. İstanbul: Hermes.
- CİVELEK, Özlem (2008). "Karakuş". *Av ve Avcılık Kitabı* (Edt. Emine Gürsoy Naskali; Hilal Oytun Altun). İstanbul: Kitabevi, 89-102.
- CLAUSON, Sir Gerard (1964). "Early Turkish Astronomical Terms". *International Journal of Uralic and Altaic Studies*, 350-368.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2017). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2019). *Yusuf Hâs Hâcib: Kutadgu Bilig*. İstanbul: Ötüken.
- ÇALIŞKAN, Burçin (2022). "Yıldız Kelimesinin Kökenbilim Açısından Değerlendirilmesi". *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, 12-21.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLEK, İbrahim (2021). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- DÖŞER, Öner (2020). *Astrolojide Temel Kavramlar*. İstanbul: Astroart Astroloji Okulu.
- DÖŞER, Öner (2021). *Astrolojide Sabit Yıldızlar*. İstanbul: Astroart Astroloji Okulu.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; AKKOYUNLU, Ziyat (2020). *Kaşgarlı Mahmud: Dîvânü Lugâti't-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- GÜNEŞ, Hasan Ali (2024). *Astroloji ve Şiir Klasik Öncesi Dönem Türk Şiirinde Astroloji*. İstanbul: Fidan
- KABADAYI, Osman (2007). *Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri*. Yüksek Lisans, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- KOÇ, Kenan; BAYNİYAZOV, Ayabek; BAŞKAPAN, Vedat (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- e-KL= *Kubbealtı Lugatı* (2024). "sâkit" <http://lugatim.com/s/sâkit> (Erişim tarihi: 01. 07.2024)
- KURNAZ, Cemal (1995). "Felek". *İslam Ansiklopedisi*, 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 306-307.
- ÖGEL, Bahaeddin (2020). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Altınordu.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2020). "Yunus Emre'de Kozmolojinin Estetik Sunumu". *Journal of Turkish Language and Literature*, 493-518.
- PULTAR, Mustafa (2007). *Yıldız Adları Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- ROSENBERG, Donna (2017). *Dünya Mitolojisi (Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi)*. (Çev. Koray Akten- Erdal Cengiz- Atıl Ulaş Cüce- Kudret Emiroğlu- Tuluğ Kenanoğlu- Tahir Kocayigit-Erhan Kocayigit- Bengü Odabaşı) Ankara: İmge
- TOPRAK, Funda (2004). "Türklerde Kozmoloji Bilgisi ve Yıldız İsimlerinin Etimolojisi Üzerine Bir Deneme". *TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*, Kırım: 20-27.
- UNAT, Yavuz (2013). *İlk Çağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- e-WT= *wikipedia* (2024). "Procyon". <https://tr.wikipedia.org/wiki/Procyon> (Erişim tarihi: 27.03.2024)
- YILDIRIM, Fikret (2017). *İrk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili*. Ankara : Türk Dil Kurumu.